

Marian Marek Drozdowski

Polska Akademia Nauk

Stefan Starzyński – gospodarz stolicy w latach 1934–1939 w dokumentacji i interpretacji Beaty Michalec

Biografia Stefana Starzyńskiego, jako prezydenta Warszawy w latach 1934–1939, została poważnie wzbogacana przez dr Beatę Michalec, zastępczynię dyrektora Muzeum Niepodległości ds. programowych, adiunkta w Instytucie Historii Akademii Finansów i Biznesu Vistula, radną Miasta Stołecznego Warszawy kadencji 2018–2023. Redaktorem wspomnianej biografii jest dr Tadeusz Skoczek – dyrektor Muzeum Niepodległości, recenzentami profesorowie: Jerzy Mazurek (UW) i ks. Henryk Skorowski (UKSW). Praca została wydana dzięki subwencji Ministerstwa Edukacji Narodowej na lata 2019–2021 dla Akademii Vistula. Posiada ona pięć rozdziałów:

1. Wielka Warszawa. Od prowincjonalnego miasta do wizji europejskiej stolicy
2. Zielona i ukwiecona Warszawa
3. Towarzystwa przyjaciół dzielnic Warszawy u boku Starzyńskiego
4. Połączone losy – Starzyński i Lorentz
5. Pamięć

Na jej 1068 stronach, kalendarium zajmuje 807, bibliografia 16 stron, indeks osobowy 20 stron. Do bogatej literatury związanej z S. Starzyńskim, reprezentowanej m.in. przez prace wymienione w bibliografii należą publikacje: J. Adamskiej, W. Bartoszewskiego, W. Borkowskiej, M. Bujaka, J. Cegielskiego, S. Dąbrowskiego, M.M. Drozdowskiego, K. Dunin-Wąsowicza, W. Gajewskiego, W. Głębockiego, J. Hoppego, A. Ivanki, L. Królikowskiego, J. Kulskiego, W. Lipińskiego, H. Pawłowicza, S. Lorentza, J. Małgorzewskiego, D. Patkowskiej,

H. Pawłowicza, G. Piątka, M. Porwita, T. Przypkowskiego, H. i J. Regulskich, S. Roli-Arciszewskiego, J. Rómmla, S. Różańskiego, A. Słomczyńskiego, T. Szaroty, A. Szczypińskiego, E. Szwankowskiego, S. Tołwińskiego, Z. Zaremby i A.W. Zawadzkiego. Autorka przez serię swoich artykułów, a przede wszystkim recenzowaną pracę, wzbogaciła naszą wiedzę o Stefanie Starzyńskim. Żałuję, że w tym bogatym zestawie bibliografii Autorki zabrakło mojej trzeciej biografii S. Starzyńskiego, z rozszerzoną informacją, wydanej starannie z bogatą ikonografią przez Wydawnictwo „Iskry” pt. *Starzyński. Legionista. Polityk gospodarczy, prezydent Warszawy* w 2006 roku. Książka ta, w opracowaniu redakcyjnym Marii Magdaleny Matusiak i z projektem graficznym Andrzeja Bareckiego, otrzymała nagrodę Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu.

Co nowego do wiedzy o Starzyńskim wnosi recenzowana książka?

W wymagającym tytanicznego wysiłku kalendarium Stefana Starzyńskiego, jako gospodarza miasta lat 1934–1939, Autorka wyeksponowała, po nowemu, jego rolę jako wybitnego urbanisty, który korzystając z grupy ekspertów, prawidłowo ocenił opóźnienia w cywilizacyjnym rozwoju Warszawy na tle innych stolic europejskich i starał się w planach doraźnych lat 1934–1936, w czteroletnim planie inwestycyjnym z 1937 i perspektywicznym planie dziesięcioletnim z 1938 roku opanować te opóźnienia, kreśląc m.in. wizję demokratyzacji ustroju gminy m.st. Warszawy przez wprowadzenie m.in. rad dzielnicowych, integrację Warszawy z regionem podstołecznym i likwidację szerokich kompetencji komisarycznego wojewody warszawskiego. Śmiały program inwestycyjny Starzyńskiego przewidywał m.in. budowę Dzielnicy Reprezentacyjnej im. J. Piłsudskiego, z realizacją Votum Narodowego – Świątynią Opatrzności Bożej w centrum, budowę nowych arterii, mostów, metra, nowego lotniska. Tym inwestycjom towarzyszyć miały takie spektakularne wydarzenia, jak zorganizowanie w maju 1944 roku Powszechnej Wystawy Gospodarczej dla uczczenia 25-lecia odzyskania niepodległości i przygotowanie Warszawy do przeprowadzenia olimpiady latem 1956 roku. W systemie autorytarnym panującym w Polsce po przewrocie majowym 1926 roku, utwierdzonym przez konstytucją kwietniową 1935 roku i antydemokratyczną ordynacją wyborczą do parlamentu z czerwca

tegoż roku, negatywne skutki ustrojowego autorytaryzmu w państwie i stolicy osłabiały, preferowane przez Starzyńskiego, aktywizujące działania przyjaciół dzielnic i całej Warszawy, przeprowadzenie demokratycznych wyborów do Rady Miasta Stołecznego Warszawy 18 grudnia 1938 roku, wykorzystanie działaczy opozycyjnych do kierowania organizacjami cywilnej obrony Warszawy we wrześniu 1939 roku oraz włączenie ich przedstawicieli do składu Komitetu Obywatelskiego, który sugerował szybsze rozpoczęcie rokowań w sprawie zawieszenia broni. Powstała pod koniec września 1939 roku Rada Polityczna Służby Zwycięstwa Polski, wspierana przez Starzyńskiego, miała już koalicyjny charakter. Dzięki kalendarium dowiedzieliśmy się o wystąpieniach Starzyńskiego w kampanii wyborczej do Rady Miasta Stołecznego Warszawy 18 grudnia 1938 roku. Powołując Narodowo-Gospodarczy Komitet Samorządowy, występując na spotkaniach rzemieślników chrześcijańskich i kupców polskich, korzystając z poparcia wpływowych księży katolickich, Starzyński starał się bezskutecznie przekonać warszawskich wyborców, że NGKS ma charakter pozapartyjny. Jego zabiegi zmierzały do pozyskania części tradycyjnego elektoratu Stronnictwa Narodowego i Chrześcijańskiej Demokracji, dominujących w życiu Warszawy w latach 1906–1933.

Specjalne miejsce w swojej pracy poświęciła Autorka roli Starzyńskiego i towarzystw przyjaciół dzielnic Warszawy z nim współpracujących, w organizacji akcji „Warszawa w kwiatach” w latach 1935–1939. Dorobek tej akcji wzbogaciło m.in. Towarzystwo Przyjaciół Warszawy powstałe w 1963 roku, z inicjatywy i pod kierownictwem prof. Lorentza. Autorka przewodniczyła temu Towarzystwu w latach 2013–2019. Novum w recenzowanej książce jest rozdział o współpracy Starzyńskiego z prof. Lorentzem, wybitnym historykiem sztuki, wieloletnim dyrektorem Muzeum Narodowego w Warszawie, organizatorem ochrony zabytków kultury w czasie II wojny światowej i po wojnie, w okresie rewindykacji dóbr polskiej kultury zawłaszczonych przez hitlerowską Rzeszę. Akcja rewindykacji trwa do dzisiaj.

Problemy kontrowersyjne

Dyskusyjna jest, moim zdaniem, konstrukcja recenzowanej pracy. Rozpoczęcie jej dokonania Starzyńskiego w wielu dziedzinach

struktury społecznej, gospodarczej i technicznej miasta przed bogatym kalendarium spowodowało powtórzenie niektórych informacji.

Podawanie informacji kalendarium, głównie w oparciu o źródła prorządowe i promiejskie lat 1934–1939 („Gazeta Polska”, „Dziennik Zarządu Miejskiego”) spowodowało pominięcie informacji trudnych do wyjaśnienia przez prezydenta Starzyńskiego i brak jego odpowiedzi na pytania zadawane przez opozycję, krytykującą jego politykę. Wśród tych pytań pragnę wymienić: Dlaczego kwestionuje rzeczywisty dorobek w europeizacji Warszawy lat 1918–1930 swoich poprzedników działających w demokratycznym samorządzie lat 1919–1933? Dlaczego kierownictwo wydziałów i przedsiębiorstw miejskich powierza zasłużonym piłsudczykom, byłym legionistom, peowiakom, wyższym oficerom Wojska Polskiego wywodzącym się z I Brygady Legionów? Dlaczego w polityce historycznej miasta, dotyczącej dziejów najnowszych, eksponuje jedynie zasługi Marszałka Józefa Piłsudskiego i jego obozu? Dlaczego toleruje olbrzymie dysproporcje w realnych dochodach pracowników Zarządu Miejskiego i przedsiębiorstw miejskich i dopuszcza do strajków najniżej zarabiających w latach 1935–1938? Czym wytłumaczyć jego klęskę w wyborach samorządowych 18 grudnia 1938 roku mierzoną zdobyciem 32,8% głosów, przy ich zbojkotowaniu przez 50% uprawnionych do głosowania? Dlaczego opozycja go tolerowała do września 1939 roku na stanowisku komisarycznego prezydenta miasta, dysponując większością zdobytych głosów? Jakie czynniki spowodowały ewolucję poglądów Starzyńskiego w sprawie ustroju gminy miasta stołecznego Warszawy, roli opozycji w życiu stolicy i państwa oraz polityki wewnętrznej i zagranicznej Rządu Polskiego?

Zauważona przez Autorkę ewolucja poglądów Starzyńskiego m.in. w sprawie roli samorządu miejskiego i jego potrzeb, pod wpływem Marceliego Porowskiego – dyrektora Związku Miast Polskich i koalicyjnego charakteru jego rady, budowała autorytet prezydenta stolicy. Nawet opozycja, przede wszystkim związana z PPS i Klubem Demokratycznym, nie kwestionowała osiągnięć Starzyńskiego w dziedzinie zrealizowanych inwestycji dla dobra wszystkich mieszkańców Warszawy. Stąd Starzyński za pośrednictwem swego przyjaciela Tadeusza Szturm de Sztrema prowadził tajne rozmowy z przywódcami Klubu PPS w sprawie wzajemnego kompromisu dotyczącego składu personalnego przyszłego prezydium Zarządu Miejskiego Warszawy.

Rozmowy te zostały sparaliżowane przez radykałów partyjnych obu stron. Klub PPS i demokratów w nowej radzie miejskiej przez głosowanie „za” wieloma propozycjami budżetowymi Starzyńskiego, umożliwił jego przetrwanie jako komisarycznego prezydenta Warszawy do września 1939 roku.

Nieco inaczej niż Autorka widzę rolę Starzyńskiego w pamięci narodowej i stosunek do niej władz państwowych i warszawskich w latach 1945–1948. Starzyński stał się niekwestionowanym przez wszystkie krajowe i emigracyjne opcje polityczne bohaterem narodowym. Popularyzowanie jego dokonań, szczególnie we wrześniu 1939 roku, podobnie jak hasło odbudowy kraju i Warszawy jednoczyły wszystkich Polaków i ich zagranicznych przyjaciół. Zróznicowany w swym składzie wewnętrznym obóz rządowy (Stanisław Grabski – wiceprzewodniczący Krajowej Rady Narodowej, Stanisław Mikołajczyk – wicepremier i minister rolnictwa w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej) w wyniku decyzji jałtańskich, a jeszcze bardziej elity warszawskiej (pierwsi prezydenci Marian Spychalski stypendysta Starzyńskiego z roku 1939, Stanisław Tołwiński – przewodniczący Komitetu Obywatelskiego powstańczego Żoliborza), szczególnie po przegranym referendum w czerwcu 1946 roku i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 roku, szukali w nastrojach społecznych minimum wsparcia dla swej polityki społecznej i kulturalnej. W Warszawie korzystali oni z licznego grona współpracowników i przyjaciół Starzyńskiego, m.in. profesorów Stanisława Lorentza, Jana Zachwatowicza, Bohdana Pniewskiego i wrześniowej legendy Stefana Starzyńskiego nikt nie kwestionował.

Marian Marek Drozdowski

Beata Michalec, *Stefan Starzyński – gospodarz stolicy w latach 1934–1939*, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa 2021, ss. 1068.